

Qualitative Analysis of the Factors of Committing Smuggling of Goods in the Border Cities of West Azerbaijan Province

---

Idris Ghaderi – PhD Student in Political Science, Science and Research Branch,
Islamic Azad University of Tehran, Tehran, Iran

Davood Kiani¹ – Associate Professor, Department of International Relations, Qom
Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran

Sadegh Zibakalam Mofrad– Professor of Political Science, University of Tehran,
Tehran, Iran

Received: 29, July, 2021

Accepted: 03, November, 2021

Abstract

Smuggling of goods is a problem that is prevalent in the context of economic, political, legal and security problems and inadequacies and has many negative and harmful consequences for the country's economy. This study aims to investigate the causes of trafficking in West Azerbaijan province as one of the regions where trafficking is common and has a lot from the perspective of local informants and relevant experts and researchers. Semi-structured interview technique was used to collect data and grounded theory of Strauss and Corbin's approach was used to analyze the data. Also, based on purposive sampling method and theoretical saturation criteria in this region, 16 key informants and trafficking activists, relevant officials and researchers, and university professors were interviewed. The criterion for the interviewees' participation was direct knowledge and supervision of the smuggling process in the study area. The research findings show that "legislative problems and inappropriate legislation", "economic problems and unemployment", "weakness in productive investments in border areas" were determined as causal conditions; "Discrepancies of Discovered Goods", "Profitability and False Financial Excitement", "Lack of Awareness and Misconceptions" and "Traditional and Cultural Bilateral Communications" are the most important underlying factors, and "Abuse of job position", "Discrepancies related to discovered goods", "Inadequate salaries and benefits of employees and detectives" are also among the most important intervening factors in the smuggling of goods in the province of West Azerbaijan. The analysis also showed that "adverse economic effects", "adverse social and cultural effects", "adverse political consequences" were determined as the main consequences; and the most important strategies extracted in this qualitative research were "the need to adopt preventive policies", "the need to reform and review laws" and "Pathology of general economic policy in the field of trafficking".

Keywords: Smuggling of goods, Unfavorable policy-making, Legislative challenges, West Azerbaijan.

---

¹ -Corresponding Author

Email: dkiani@outlook.com

تحلیل کیفی عوامل ارتکاب قاچاق کالا در شهرهای مرزی استان آذربایجان غربی^۱

ادریس قادری - دانشجوی دکتری علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی تهران، تهران، ایران

داوود کیانی^۲ - دانشیار گروه روابط بین الملل، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران

صادق زیباکلام مفرد - استاد علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۴/۱۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۷/۰۷

چکیده

قاچاق کالا معضلی است که در بستری از مشکلات و نارسایی‌های اقتصادی، سیاسی، حقوقی و امنیتی رواج پیدا می‌کند و تبعات منفی و مضر بسیاری برای اقتصاد کشور در پی دارد. این پژوهش با هدف بررسی عوامل ارتکاب قاچاق در استان آذربایجان غربی به‌عنوان یکی از مناطقی که ارتکاب قاچاق شایع و دارای فراوانی است از دیدگاه مطلعین بومی و کارشناسان و محققین ذی‌ربط به‌طور جامع مورد شناسایی و تحلیل گرفته است. برای گردآوری داده‌ها از تکنیک مصاحبه نیمه ساختاریافته و برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از نظریه داده بنیاد رویکرد اشتراوس و کوربین استفاده شده است. همچنین، بر اساس روش نمونه‌گیری هدفمند و معیار اشباع نظری در این منطقه با ۱۶ نفر از مطلعان کلیدی و فعالان قاچاق، مقامات و مأموران مربوطه و پژوهشگران و اساتید دانشگاهی مصاحبه شده است. معیار اشتراک مصاحبه‌شوندگان اطلاع و اشراف مستقیم بر روند ارتکاب قاچاق در محدوده مورد مطالعه بود. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که «مشکلات تقنینی و وضع قوانین نامناسب»، «مشکلات اقتصادی و بیکاری»، «ضعف در سرمایه‌گذاری‌های مولد در مناطق مرزی» به‌عنوان شرایط علی؛ «ناهماهنگی دستگاه‌های کاشف»، «سودجویی و هیجانانگاز کاذب مالی»، «ضعف آگاهی و برداشت‌های نادرست» و «ارتباطات دوسویه سنتی و فرهنگی» مهم‌ترین عوامل زمینه‌ای، و «سوءاستفاده از موقعیت و جایگاه شغلی»، «ناهماهنگی‌های مرتبط با کالاهای مکشوفه» و «نامناسب بودن حقوق و مزایای عوامل مرتبط با کشف» نیز از جمله مهم‌ترین عوامل مداخله‌گر در وقوع قاچاق کالا در استان آذربایجان غربی می‌باشند. همچنین تحلیل صورت پذیرفته نشان داد که «اثرات نامطلوب اقتصادی»، «اثرات نامطلوب اجتماعی و فرهنگی»، «پیامدهای نامطلوب سیاسی» اصلی‌ترین پیامدها و مهم‌ترین راهبردهای مستخرج در این تحقیق کیفی «ضرورت اتخاذ سیاست‌های پیشگیرانه»، «ضرورت اصلاح و بازنگری در قوانین» و «آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری عمومی اقتصادی در حوزه قاچاق» تعیین شدند.

واژگان کلیدی: قاچاق کالا، سیاست‌گذاری نامطلوب، چالش‌های تقنینی، آذربایجان غربی.

^۱ - مقاله حاضر مستخرج از رساله دکتری با عنوان «ارزیابی سیاست‌گذاری مبارزه با قاچاق کالا در کشور» در دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات می‌باشد.

مقدمه

قاچاق کالا آسیب‌های جبران‌ناپذیری به‌نظام اقتصادی کشور از طریق ایجاد موانع در سرمایه‌گذاری‌های مولد، تضعیف رقابت‌های سالم تجاری و درنهایت شکل‌گیری و گسترش اقتصاد زیرزمینی و پنهان وارد می‌سازد. افزایش نرخ قاچاق کالا موجب می‌گردد که سرمایه‌گذاری در امور تولیدی کاهش یابد. این امر علاوه بر نابودی زمینه‌های اشتغال و افزایش نرخ بیکاری منجر به کاهش درآمد سرانه و به‌تبع آن گسترش فقر در جامعه می‌گردد. در کنار توجه به جنبه‌های کیفی پدیده قاچاق کالا، شناسایی ریشه‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی این پدیده جهت رفع آن ضروری به نظر می‌رسد (رحمانی فرد، ۱۳۹۷: ۶). در واقع امروزه، توسعه فناوری و گسترش ارتباطات و مناسبات اقتصادی میان کشورها تحولات چشمگیری را در آن‌ها ایجاد کرده و در امر صادرات و واردات، وجود مرزها به‌صورت معیاری برای اعمال سیاست‌های اقتصادی متأثر از حاکمیت دولت‌ها به پیدایش و رشد پدیده قاچاق منجر شده است (ظہیری نیا و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۰). واضح است که علاوه بر سیاست‌های ناکارآمد و مشکلات و مسائل داخلی، رفتار کشورهای همسایه و دیگر کشورها نیز در قاچاق کالا بی‌تأثیر نیست. به‌عنوان مثال قیمت بالای فراورده‌های نفتی در کشور ترکیه و نیز شرایط خاص اقلیم کردستان می‌تواند به‌عنوان دلیلی برای رواج بیشتر و وسوسه مجرمان اقتصادی موردبررسی قرار گیرد. همچنین ضعف حاکمیتی دولت‌های هم‌جوار مانند افغانستان و پاکستان در کنترل مرزهایشان را می‌توان از جمله دلایل رواج قاچاق کالا قلمداد کرد.

رشد قاچاق کالا عواقب نامطلوبی بر عملکرد اقتصاد کلان، به‌ویژه بخش مالی دارد. با توجه به دشواری مشاهده و اندازه‌گیری قاچاق کالا، این امر موجب ارزیابی غیرواقعی شرایط اقتصادی و اجتماعی افراد و خانوارها می‌شود و به دلیل ماهیت پنهان آن، در آمارهای رسمی ثبت نمی‌شود و وجود آن موجب پنهان ماندن بخشی از عملکرد اقتصادی کشور خواهد شد. این امر می‌تواند کارایی سیاسی‌های توزیعی و تخصیصی دولت را با چالش مواجه کند. از سوی دیگر قاچاق می‌تواند سبب کاهش درآمدهای عمومی و نیز تغییر ساختار داخلی یک جامعه از طریق ایجاد نهادهای داخلی غیرقانونی قدرتمند و تغییر

الگوی مصرف جامعه شود. پدیده قاچاق به دلیل سود سرشاری که نصیب قاچاقچیان می‌کند انگیزه سرمایه‌گذاری مولد را کاهش داده، در نتیجه سرمایه‌گذاری در امور تولیدی و اشتغال‌زا پایین آمده و منجر به کاهش تولیدات داخلی و در نتیجه کاهش رشد اقتصادی می‌شود (نیکوقدم و جزمی، ۱۳۹۷: ۴۶۷). با توجه به مطالب ذکر شده و با توجه به واقعیت‌های میدانی موجود به نظر می‌رسد که بازنگری در سیاست‌های مبارزه با قاچاق کالا و نیز جایگزین کردن راه‌های قانونی و رویکردهای پیشگیرانه امری ضروری می‌باشد. لذا برای نیل به اهداف ذکر شده و تدوین سیاست‌های جایگزین پیشگیرانه که دارای کارایی بهتر بوده و نیز تبعات منفی کمتری داشته باشد انجام تحقیقات میدانی و سیاست‌گذاری‌های متناسب با شرایط بومی منطقه امری جدی به نظر می‌رسد. از این رو در تحقیق حاضر تلاش خواهد شد تا طی یک تحقیق کیفی و با بهره‌گیری از نظرات گروه‌های مختلفی که در این زمینه مطلع هستند عوامل علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر در این خصوص را در استان آذربایجان غربی به‌عنوان یکی از استان‌های مرزی و مهم که با معضل قاچاق کالا و ارز به‌صورت مستقیم گریبان‌گیر هستند مورد تحلیل قرار خواهیم داد تا پاسخ این پرسش را دریابیم که مهم‌ترین عوامل زمینه‌ای، علی و مداخله‌گر در ارتباط با وقوع قاچاق کالا و ارز در استان آذربایجان غربی و تعاملات، کنش‌ها و راهکارهای کاهش وقوع این جرائم کدام‌اند؟

پیشینه پژوهش

بررسی‌های انجام‌شده گویای این است که هرچند تحقیق خاصی با موضوع «عوامل ارتکاب قاچاق کالا در شهرهای مرزی استان آذربایجان غربی» به انجام نرسیده با این حال می‌توان به برخی از تحقیقات مشابه و مرتبط در این راستا اشاره نمود:

پناهی و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل الگوهای فضایی و دامنه برد قاچاق متامفتامین و پیش‌ساز تولید آن در استان مرزی آذربایجان غربی» به این نتیجه رسیده‌اند که مهم‌ترین مبدأ محموله‌های قاچاق متامفتامین، مرزهای غربی، شهرستان مرزی سردشت بوده که مبدأ ۷۰٪ پرونده‌های کشف محموله‌های قاچاق در این استان است. بررسی مقصد این مواد از استان آذربایجان غربی به سمت استان‌های داخلی نشان داد، دامنه برد قاچاق این

مواد تا بخش‌های مرکزی ایران نظیر استان‌های اصفهان و خوزستان نیز می‌رسد. خندان (۱۳۹۷) در پژوهش خود با عنوان «عوامل مؤثر بر افزایش قاچاق کالا و روش مبارزه با آن با عنایت به سیاست‌های اقتصاد مقاومتی» به این نتیجه رسیده که به کارگیری روش‌های مبارزه با قاچاق کالا به صورت سازگار با سیاست‌های اقتصاد مقاومتی نتایج بهتری در کاهش قاچاق و افزایش استقلال اقتصادی کشور به دنبال خواهد داشت. رحمانی فرد (۱۳۹۷) در رساله دکتری خود با عنوان «تحلیل سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال قاچاق کالا و ارز در پرتو سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران» به این نتیجه رسیده که عدم کفایت و نارسایی قوانین، موجب افزایش بدعت‌گذاری‌ها و برداشت‌های متفاوت می‌گردد. چه بسا در صورت همسویی، به ثبات بیشتر قانون و جلوگیری از تغییرات و اصلاحات مکرر بیانجامد. ستوده گندشمین و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «نقدی بر سیاست جنایی ایران در قبال قاچاق ارز (با تأکید بر قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز)» به این نتیجه رسیده‌اند که قانون‌گذار، جرم قاچاق ارز را بسیار موسع تعریف کرده است، اما در تعیین مجازات آن رویکردی کاملاً متفاوت اتخاذ کرده که از نظر حقوقی واجد ابهامات و اشکالات بسیاری است. سهرابی (۱۳۹۶) در پژوهش خود با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر قاچاق کالا در بین روستائیان مناطق مرزی شهرستان پاوه» که از روش‌شناسی همبستگی بهره برده نتایج این تحقیق نشان داده که متغیرهای توسعه‌نیافتگی منطقه، آسیب‌پذیری منطقه، درآمد، اشتغال، ساختار فرهنگی و ساختار جمعیتی روستائیان بر قاچاق مؤثر بوده و پیشنهادهایی با محورهای تأمین زیرساخت‌ها، ایجاد فرصت‌های اشتغال و درآمدزایی را ارائه نموده است. ابراهیمی (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان «پیشگیری در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲؛ چرایی، چیستی و چگونگی» به این نتیجه رسیده که در حوزه قاچاق کالا و ارز شفافیت معمولاً از طریق سازوکارهای بیرون و درون سیستمی به شکل علنی یا مخفی انجام می‌شود. لیکن بهترین نوع نظارت که در پیشگیری نقش دارد نظارت بیرونی و مستمر است که معمولاً از طریق سازمان‌های مردم‌نهاد و به کمک رسانه‌ها انجام می‌شود. دورفمن آدریانا (۲۰۱۷) در مقاله‌ای با عنوان «کالاهای سیاسی و مدیریت

حاکمیت: قاچاق سیگار از مرزهای جنوبی برزیل» به این نتیجه رسیده که تولید و تجارت دخانیات و قاچاق سیگار از طریق مأمورانی که از مرز برای ایجاد بازار قانونی و در نتیجه افزایش ارزش تجاری دخانیات ملی استفاده می کنند، به هم مرتبط هستند و قاچاق سیگار از طریق مبادی رسمی، شبکه‌ها و مکان‌ها را به گونه‌ای ترکیب می کند که در اقتصاد قانونی و سرزمین‌های ملی ادغام شده‌اند. در دروف و ولفگانگ (۱۹۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «آثار قاچاق در شرایط آفریقایی: یک بحث واقعی، نهادی و تحلیلی» به این نتیجه رسیده‌اند که در کشورهای آفریقایی تجارت غیرقانونی هیچ هزینه واقعی نسبت به تجارت قانونی ندارد و قاچاق اجازه می دهد تا دو قیمت متفاوت برای یک کالا به طور هم‌زمان در یک کشور اتفاق بیفتد و البته سهمیه‌بندی واسطه‌های وارداتی امکانات کلی تولید را کاهش می دهد. با این حال آنچه تفاوت پژوهش حاضر را با تحقیقات مذکور برجسته می نماید جامعیت انجام یک تحقیق کیفی از گروه‌های مختلف و توجه به عوامل مختلف در حوزه قاچاق کالا و ارز در استان مرزی آذربایجان غربی است. علاوه بر این انجام مصاحبه با تقریباً تمامی گروه‌ها و اشخاص مطلع و درگیر با موضوع قاچاق در محدوده مورد مطالعه می باشد. از این منظر مقاله حاضر یک تحقیق نو و بدیع محسوب می شود.

مبانی نظری

در میان نظریه‌هایی که علل ارتکاب جرم و ارتکاب قاچاق را در شخصیت مرتکب و موضوعات پیرامونی دیگر جستجو می کنند، اندیشمندانی وجود دارند که برای تبیین چرایی وقوع جرم به یک عامل بسنده نکرده و چند عامل را معرفی نموده و آن‌ها را دخیل در ارتکاب رفتار مجرمانه دانسته‌اند. در اینجا برای رعایت اختصار کلام به چند نمونه از نظریه‌های چندعاملی یا ترکیبی اشاره می شود.

به اعتقاد فونتان، همه بزهکاران اقتصادی گناهکار نیستند، بلکه برخی از آن‌ها برای جلوگیری از بحران‌ها و تشدید وضعیت نابسامان اقتصادی خود، مرتکب اعمالی می شوند که جرم محسوب می شود. اما انگیزه سوء ندارند. گروهی نیز باهدف مال‌اندوزی و کسب درآمد و بدون این که تحت شرایط اضطراری باشد جرم انجام می دهند، در جرم‌شناسی،

انگیزه ارتکاب جرم عامل مهمی است؛ پس باید میان این دو گروه تفکیک کرد و واکنش‌های متفاوتی اعمال نمود. در مورد مجرمانی که سوءنیت دارند باید هزینه ارتکاب جرم را بالا برد تا در محاسبه آن‌ها پردرآمد و منفعت جرم سنگینی کند؛ اما مجرمان بدون سوءنیت را باید با واکنش‌های غیر کیفری به راه راست هدایت نمود (زراعت ۱۳۹۵: ۵۲). به نظر کوراکیس عوامل تاریخی شامل جمعیت شهرسازی و توسعه صنعتی، عوامل محیطی شامل جامعه و فناوری‌های جدید و شخصیت بزهکار (هوش و ذکاوت این‌گونه مجرمان) در ارتکاب جرم مؤثرند (زمانی، ۱۳۹۲: ۱۸۲). کوراکیس از سویی به عوامل بیرونی اشاره می‌کند و معتقد است رشد علم، فناوری و پیشرفت جوامع باعث افزایش حجم بردهای اقتصادی گردیده است و از سوی دیگر به عوامل درونی در شخصیت مرتکب می‌پردازد دارد و بر این باور است که هوش، استعداد و ذکاوت مجرمان اقتصادی آن‌ها را به ارتکاب هر چه بیشتر بزه در قلمرو اقتصادی سوق می‌دهد.

سومین نظریه از نظریه‌های ترکیبی در توجیه و تبیین علل ارتکاب جرائم اقتصادی، نظریه بائر است. این نظریه بر واکنش اجتماعی نسبت به جرائم تکیه دارد و ضمانت اجرای جرائم اقتصادی را موردبررسی قرار می‌دهد؛ عوامل اصلی ارتکاب جرائم اقتصادی از منظر بائر عبارت است از: اول، فعل مبارزه با جرائم اقتصادی با سبک بودن ضمانت اجرای این جرائم؛ یعنی از نظر قانونی قضایی و اجرایی با این مجرمان مانند مجرمان عادی رفتار می‌شود. دوم، ارتباط مجرمان اقتصادی با محافل سیاسی بزهکاران اقتصادی به واسطه تعاملاتی که با سیاسیون دارند. از سویی در تدوین لوایح در جهت منافع خود اثرگذار هستند و از سوی دیگر با خدماتی که به محافل قدرت می‌کند، انتظاراتی از آنان دارند. سوم، موقعیت اجتماعی بزهکار آن‌که موقعیت اعتماد ساز است و می‌تواند جرم‌زا باشد. چهارم، فناوری که باعث سهولت ارتکاب این جرائم توسط افراد مصاحبه شده است، زیرا سرمایه‌داران از روش‌های جدید سوءاستفاده کرده و آسان‌تر مرتکب جرم می‌شوند. پنجم جهانی شدن که از دور بعد قابل بررسی است، اول آن‌که جهانی شدن اقتصاد در قالب شرکت‌های چندملیتی متبلور شده است و با ورود این شرکت‌ها به کشورهای ارزش‌های اقتصادی را به دنبال دارد. دوم جهانی شدن معنوی که از طریق اسناد بین‌المللی صورت

می‌پذیرد. با جهانی شدن اقتصادی زمینه سوءاستفاده‌های بین‌المللی فراهم می‌شود. (ساداتی، ۱۳۹۳: ۱۹۰). در این راستا مطابق نظریه چندعاملی و دیدگاه بائر که بر واکنش اجتماعی نسبت به جرائم تکیه دارد و ضمانت اجراهای جرائم اقتصادی را موردبررسی قرار می‌دهد به «ضعف مبارزه با جرم اقتصادی یا سبک بودن ضمانت اجراهای این جرائم» و البته «ارتباط محافل سیاسی با محافل قدرت و سیاست»، تأکید داشته و این عوامل را در وقوع جرائم اقتصادی (و از جمله قاچاق) مؤثر دانسته است. از این‌رو در تحلیل چالش‌های قانونی و فراقانونی به این نظریه اتکا شده و تلاش خواهد شد تا مبتنی بر بررسی‌های صورت پذیرفته، عوامل زمینه‌ای ارتکاب قاچاق کالا در استان آذربایجان غربی احصاء و شناسایی گردد.

قاچاق کالا

واژه «قاچاق» از کلمه ترکی «قاچماق» به معنای فرار کردن مشتق شده است. (دهخدا، ۱۳۹۰: ج ۱۸: ۲۸) در لغت‌نامه دهخدا این کلمه «آنچه ورود آن به کشور و یا معامله آن از طرف دولت ممنوع است.» معنا شده است. برخی دیگر از نویسندگان آن را به معنای «کاری برخلاف قانون که پنهانی انجام می‌شود، یا متاعی که در معامله یا ورود آن به کشور ممنوع است.» دانسته‌اند (معین، ۱۳۹۴: ۲۶۰). فرهنگ لغت وبستر علاوه بر ذکر نکات فوق، عوامل دیگری نیز به این تعریف افزوده است، بدین ترتیب که قاچاق: وارد کردن یا خارج کردن اقلام ممنوع انسان از کشور برخلاف قانون و با قصد تقلب (و حيله‌گری)، واردات و صادرات بدون پرداخت مالیات‌های مقرر توسط قانون و همچنین انتقال یا راهنمایی کردن به روش نهایی برای وارد یا صادر کردن هر چیزی برخلاف قانون معنا شده است. (websters, 1976: vol 3 به نقل از زنگنه عینالو، ۱۳۹۳: ۵) همچنین در فرهنگ‌نامه حقوقی Black واژه Smuggling چنین معنا شده است: قاچاق وارد ساختن متقلبانه کالاهایی که ورودشان ممنوع یا وارد ساختن آن‌ها با پرداخت حقوق و عوارض گمرکی ممکن است و نپرداختن یا کم پرداختن آن حقوق و عوارض (توکلی، ۱۳۹۰: ۹۴). از نظر تعریف قانونی، در ماده (۱) قانون مبارزه با قاچاق مصوب ۹۲/۱۰/۳ مجلس شورای اسلامی،

قاچاق کالا و ارز این گونه تعریف شده است: «هر فعل یا ترک فعلی که موجب نقض تشریفات قانونی مربوط به ورود و خروج کالا و ارز گردد و بر اساس این قانون یا سایر قوانین، قاچاق محسوب و برای آن مجازات تعیین شده باشد، در مبادی ورودی یا هر نقطه از کشور حتی محل عرضه آن در بازار داخلی کشف شود». به تعبیر ساده قاچاق کالا عبارت است از صدور کالا یا واردات آن، وقتی به طریق غیرقانونی از مبادی غیررسمی صورت گیرد و یا در عین گذر از مبادی رسمی (گمرکات) تمام یا بخشی از مقررات در مورد آن‌ها اعمال نشده باشد (ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز، ۱۳۹۵ ب: ۱۱).

زمینه‌های قاچاق کالا، متغیرها و عواملی هستند که بستر و شرایط وقوع فعل قاچاق را به صورت کلی تسهیل ساخته و به آن دامن می‌زنند. در واقع این متغیرها بنیادی محسوب می‌گردند. با توجه به این که تولیدات داخلی چه به لحاظ کیفی و چه به لحاظ کمی پاسخگوی نیازهای مصرف‌کنندگان داخلی نیست طبیعی است که در چنین شرایطی نیازهای بازار یا باید از طریق قانونی یا به صورت قاچاق برطرف شود، مثل نیاز مصرف‌کنندگان به گوشی‌های تلفن همراه و انواع پارچه و... (ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز، ۱۳۹۵ الف: ۲۹). از این رو لازم است تا علاوه بر سیاست‌های تکراری مبتنی بر مقابله و مبارزه با قاچاق کالا و ارز «پیشگیری» را نیز در این خصوص مورد توجه قرار داد.

در همین راستا قانون‌گذار در کنار حقوق کیفی ماهوی و شکلی قاچاق کالا، حقوق پیشگیری از قاچاق کالا را به رسمیت شناخته و با اختصاص یک فصل طولانی به این موضوع و مقدم ساختن آن بر کیفی، در مقایسه با مقررات متعدد گذشته، حداقل از لحاظ تقنینی ضرورت توسل هم‌زمان به پیشگیری-مجازات را پذیرفته است. با این حال این مهم دارای چالش‌ها و موانع بسیار و ضروریات مهمی است که در این مقاله تلاش خواهد شد به اهم آن‌ها پرداخته خواهد شد.

روش پژوهش

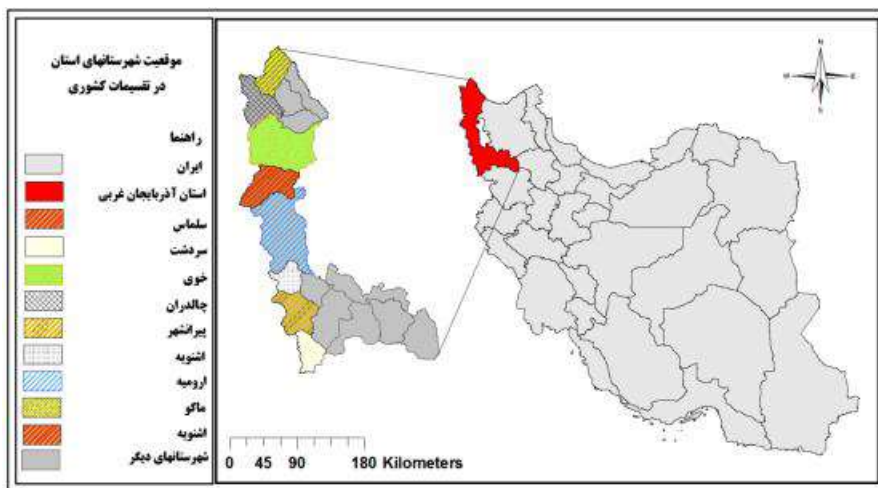
با توجه به ماهیت پیچیده قاچاق کالا، مطالعات کیفی درباره اکتشاف عوامل مؤثر بر این پدیده می‌تواند مفید باشند. این پژوهش در چارچوب رویکرد کیفی و با به کارگیری روش

تحقیق داده بنیاد و از بین رویکردهای مختلف نظریه داده بنیاد، از رویکرد اشتراوس و کورین برای دستیابی به دیدگاه‌های مشارکت‌کنندگان در مورد علل، زمینه‌ها، مداخله‌گرها، راهبردها و پیامدهای قاچاق، استفاده گردید. با توجه به اینکه تحقیق حاضر به دنبال شناسایی عوامل مؤثر بر قاچاق در استان آذربایجان غربی بود، ۱۶ نفر از خبرگان و مطلعین با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند تا زمان رسیدن به اشباع نظری مورد استفاده قرار گرفتند و سعی گردیده افرادی وارد نمونه شوند که قادر به ارائه اطلاعات مورد نظر محقق در زمینه قاچاق کالا در محدوده مورد مطالعه هستند. برای جمع‌آوری اطلاعات این پژوهش از دو روش کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است که برای جمع‌آوری اطلاعات بخش نظری از روش توصیفی کتابخانه‌ای و به منظور تدوین، پخش و جمع‌آوری نتایج مصاحبه نیمه ساختاریافته تحقیق در بخش کیفی، از روش میدانی استفاده شده است. در بخش کیفی با بهره‌گیری از مصاحبه عمیق و پرسشنامه نیمه ساختاریافته و مصاحبه عمیق با جامعه مورد نظر، نسبت به احصاء عوامل مؤثر بر قاچاق کالا در استان آذربایجان غربی اقدام گردید. مصاحبه عمیق و نیمه ساختاریافته با طرح پرسش‌هایی بین ۴۰ تا ۶۰ دقیقه انجام شد. هم‌زمان با جمع‌آوری داده‌ها، تحلیل آن‌ها نیز انجام گرفت؛ به این صورت که داده‌های خام طی سه مرحله کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی تحلیل گردید؛ و در نهایت نتایج کدگذاری‌ها در قالب پارادایمی، مرکب از عوامل زمینه‌ای، عوامل علی، عوامل میانجی، راهبرد و پیامد، حول مقوله مرکزی تشکیل شد. در تحقیق حاضر به جهت تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار MAXQDA ویرایش ۱۰ استفاده گردید.

محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه تحقیق استان «آذربایجان غربی» است. این استان با وسعت ۳۷۴۱۲ کیلومتر مربع بین ۴۴ درجه ۳ دقیقه تا ۴۷ درجه و ۲۴ دقیقه طول شرقی و ۳۶ درجه و ۵ دقیقه تا ۳۹ درجه و ۴۶ دقیقه شمالی، در شمال غرب ایران واقع شده است. این استان از شمال به مرزهای جمهوری خودمختار نخجوان و کشور ترکیه و از شرق به استان آذربایجان شرقی و از جنوب به استان کردستان و از غرب به کشورهای ترکیه و عراق محدود می‌شود. بر اساس تقسیمات کشوری سال ۱۳۹۰ استان آذربایجان غربی دارای ۱۷ شهرستان، ۴۰ بخش،

۴۲ شهر، ۱۱۳ دهستان و ۴۵۳۱ آبادی دارای سکنه می‌باشد. استان آذربایجان غربی از نظر ناهمواری‌ها، چهره‌ای متنوع دارد؛ به طوری که از کل وسعت استان ۲۱ درصد را سرزمین‌های پست و جلگه‌ها، ۶۳ درصد را ارتفاعات و ۱۶ درصد را دریاچه ارومیه به خود اختصاص داده است. ناهمواری‌های عمده در استان آذربایجان غربی در قسمت غربی آن یعنی در نواحی مرزی ایران و ترکیه و ایران و عراق واقع گردیده است. این ارتفاعات که در واقع امتداد کوه‌های ارمنستان می‌باشند که از شمال به جنوب کشیده شده و در نهایت به سلسله جبال شمالی زاگرس منتهی می‌گردند (پناهی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۷۵).

شکل شماره ۱. موقعیت جغرافیایی استان آذربایجان غربی در کشور

بحث و یافته‌ها

۱۴ نفر از مصاحبه‌شوندگان مرد ۲ نفر زن بوده‌اند، در بحث تحصیلات ۵ نفر دیپلم و زیر دیپلم، ۶ نفر دارای مدرک کاردانی و کارشناسی، ۲ نفر کارشناسی ارشد و ۳ نفر دارای مدرک دکترا بوده‌اند. همچنین از بین ۱۶ نفر مشارکت‌کننده در تحقیق، ۴ نفر در رده سنی تا ۲۵ سال، ۴ نفر بین ۲۶ تا ۳۵ سال، ۵ نفر ۳۶ تا ۴۵ سال و ۳ نفر نیز ۴۵ سال به بالا داشته‌اند. محور سؤالات مطروحه پیرامون علت شناسی وقوع قاچاق کالا و ارز در استان آذربایجان غربی بوده و پژوهشگر از مصاحبه عمیق بدون ساختار مبتنی بر مطالعه اکتشافی بهره گرفته است.

بخش عمده رویکرد زمینه محور در حوزه تجزیه و تحلیل داده‌هاست. این داده‌ها از زاویه دید پاسخگویان تحلیل و معنی‌دار می‌شوند. ساختار اصلی تحلیل داده‌ها در گرانند تئوری بر مبنای سه شیوه کدگذاری باز، محوری و انتخابی است. اولین مرحله تحلیل داده‌ها در رویکرد زمینه‌ای، کدگذاری باز است که داده‌ها به کوچک‌ترین واحد خود شکسته می‌شوند کدگذاری محوری نیز آغاز کردن فرآیند از نو کنار هم گذاشتن داده‌هایی است که در جریان کدگذاری باز آن‌ها را خرد کرده‌ایم. در کدگذاری محوری، مقوله‌ها به مقوله‌های فرعی متصل می‌شوند تا توضیحات دقیق‌تر و کامل‌تری از پدیده‌ها شکل بگیرد. در این مرحله محقق با ترکیب و انتزاع مفاهیم به دست آمده، تعداد ۱۰ خرده مقوله شامل «مشکلات تقنینی و وضع قوانین نامناسب»، «ناهماهنگی دستگاه‌های مسئول»، «ناهماهنگی‌های مرتبط با کالاهای مکشوفه»، «نامناسب بودن حقوق و مزایای عوامل مرتبط با کشف»، «بیکاری و مشکلات اقتصادی در شهرهای مرزی»، «ضعف در سرمایه‌گذاری‌های مولد در مناطق مرزی»، «ارتباطات فرهنگی و سنتی دوسویه در مرز»، «برداشت‌های متفاوت فرهنگی و سنتی»، «سوءاستفاده از موقعیت و جایگاه»، «سودجویی و هیجان کاذب مالی اشخاص»، «ضعف دانش و آگاهی در خصوص قاچاق و مجازات آن» را استخراج کرده است.

در ارتباط با کدگذاری، باید یادآوری نمود که مقوله‌ها از طریق کدگذاری باز مشخص می‌شود و طی کدگذاری محوری، مقوله‌ها به یکدیگر مرتبط می‌شوند. بعد از این که ارتباط بین مقوله‌ها طی کدگذاری باز و محوری شناسایی شدند، از طریق کدگذاری انتخابی، مقوله‌های فرعی و ارتباط آن‌ها یکپارچه می‌شود تا مدل نظری توسعه یابد.

شرایط علی

پاسخ‌دهندگان در پاسخ به سؤالات مرتبط با هر یک از ابعاد مدل پارادایمی به تشریح عوامل مؤثر در وقوع قاچاق کالا در استان آذربایجان غربی پرداختند از تحلیل جملات و دیدگاه‌های این افراد، کدهای اولیه استخراج شد. در مرحله بعد کدهای مشترک و مورد تأکید تمامی مصاحبه‌شوندگان به انضمام کدهای بااهمیت از دید محقق به عنوان کدهای نهایی به همراه منبع آن‌ها مشخص شدند. توضیحات مصاحبه‌شوندگان در پاسخ به سؤالات

مربوط به شرایط علی وقوع قاچاق کالا در استان آذربایجان غربی در جدول ۱ بیان شده است این جدول ۳ مفهوم و ۱۱ کد نهایی مستخرج از مصاحبه دارد

جدول شماره ۱. مقوله‌ها و مفاهیم شناسایی شده مرتبط با شرایط علی

مقوله کلی	مفهوم	کد نهایی
		ابهامات و تناقضات قانونی
	مشکلات تقنینی و وضع قوانین	کم توجهی به بسترهای اجتماعی در قوانین
	نامناسب	قوانین چالش زا و غیراقتصادی
		نارسایی‌های قانونی
		فقر اقتصادی خانواده‌های مرزنشین
		بیکاری گسترده جوانان
شرایط علی	مشکلات اقتصادی و بیکاری	مشکلات معیشتی
		قطع درآمد اشخاص در بخش رسمی
		گرانی و تورم روزافزون
		عدم توازن اقتصادی در مرز
	ضعف در سرمایه‌گذاری‌های مولد	کمبود سرمایه‌گذاری مولد
	در مناطق مرزی	ضعف در مدیریت سرمایه از سوی مسئولین

در ارتباط با مشکلات تقنینی و وضع قوانین نامناسب مصاحبه‌شونده شماره ۴/پ که از محققین حوزه قاچاق و اساتید دانشگاهی است اظهار داشته:

«نامناسب بودن قوانین، ابهامات و تناقضات قانونی خود یکی از مهم‌ترین عواملی است که چالش‌زا هستند و می‌تواند موجب افزایش ارتکاب قاچاق در جامعه شود.» در این راستا مصاحبه‌شونده شماره ۵/الف که ساکن مناطق مرزی و از فعالان رسانه‌ای است بیان می‌دارد:

«عوارضی که اخیراً برای خروج از مرز از طرف دولت وضع شد، به‌طور کلی تجارت خرد و چمدانی را از بین برد و کسانی که روزی خود را از این راه می‌گذراندند مجبور به قاچاق شدند.»

مبارزه با قاچاق کالا و ارز و مصادیق دیگر آن، نیازمند تبیین یک استراتژی منسجم و اتخاذ سیاست کیفی مناسب است. پراکندگی قوانین و مقررات مربوط به این امر و

توسعه شبکه‌های قاچاق بین‌المللی و تنوع مصادیق قاچاق، با توجه به روش‌ها و ابزار جدیدی که قاچاقچیان به کار می‌برند، ضرورت تدوین و تصویب یک قانون جامع و کارا که با همه اشکال قاچاق بتوان مبارزه کند را ایجاد کرد؛ که قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ این ضرورت را برطرف نمود. با این حال کماکان این قانون دارای مسائل و مشکلاتی بسیاری است که حقوق‌دانان و اساتید اقتصاددان به کرات چالش‌ها و ابهامات تقنینی را مورد تأکید قرار داده‌اند.

این موضوع نه تنها از سوی کارشناسان مورد توجه قرار داشته بلکه افراد و اهالی مناطق مورد تحقیق نیز به نوعی این مهم را مورد اشاره قرار داده‌اند.

«بیکاری و مشکلات اقتصادی در شهرهای مرزی» از جمله عاملی است که همچون بسیاری از جرائم اقتصادی بر معلول خود اشاره مهمی دارد. در این باره مصاحبه‌شونده ۱/الف که یک کولبر ۵۹ ساله است می‌گوید:

«اگر من یا پسر من شغلی درست و حسابی داشته باشیم چرا باید بریم کولبری، چرا باید این همه مشقت رو تحمل کنیم. واقعاً چه کسی دلش می‌خواهد و راضی است که کولبر باشد وقتی بتواند شغل ثابت دیگری داشته باشد».

و یا مصاحبه‌شونده شماره ۶/ب که خود جز عوامل مبارزه کننده با قاچاق است بیان می‌دارد:

«خیلی وقت‌ها هیچ تمایلی به برخورد با قاچاقچیان را ندارم. چون کنار همین مردم هستم و بدبختی‌هایشان و مشکلاتشان را می‌بینم من که یک حقوق‌بگیرم با هزار مشکل مالی درگیرم این بنده خداها که مایحتاج اولیه زندگی شون را هم نمی‌توانند تأمین کنند»
افزایش بیکاری، با قطع درآمد اشخاص در بخش رسمی، عامل تقویت فساد اجتماعی شده و زمینه‌ای برای افزایش نرخ اشتغال در اقتصاد غیررسمی و قاچاق فراهم می‌شود. از این رو ارتباط نرخ بیکاری و قاچاق مستقیم است.

«ضعف در سرمایه‌گذاری‌های مولد در مناطق مرزی» مسئله دیگری است که بر وقوع قاچاق کالا و ارز در شهرهای مرزی استان آذربایجان غربی اثر دارد. در این خصوص مصاحبه‌شونده شماره ۳/ب که از مقامات قضایی است معتقد است:

«ما در بحث توسعه اقتصادی نوعی عدم توازن را در مناطق مرزی شاهدیم و این مسئله تبعات و آثار ناخوشایند اقتصادی و اجتماعی از جمله قاچاق و فقر و نارضایتی عمومی را به دنبال خواهد داشت.»

با توجه به تأکیدات رهبر انقلاب و اتخاذ سیاست‌های کلان و راهبردی بر محور «اقتصاد مقاومتی» سرمایه‌گذاری در مناطق مرزی از جمله اولویت‌های پیشگیرانه تلقی می‌شود در این راستا باید اذعان نمود که اقتصاد مقاومتی، طرحی آنی و مقطعی نیست؛ بلکه برنامه‌ای درازمدت برای اقتصاد کشور است که اقتصاد مملکت را از حالت وابسته، تک‌محصول و مصرف‌زده کنونی رها ساخته و به اقتصادی مستقل، صرفه‌جویانه، متعادل و ضربه‌ناپذیر مبدل می‌سازد. اقتصاد مقاومتی، رویکردی پیشگیرانه و نه تدافعی دارد و بر این اساس، به دنبال پیشگیری از هر آنچه احتمال می‌رود که از طریق آن، دشمن اقتصاد را مورد حمله قرار دهد و نتیجه بگیرد، می‌باشد.

شرایط زمینه‌ای

مصاحبه‌شوندگان در پاسخ به سؤالات مربوط به شرایط زمینه‌ای عوامل مؤثر در وقوع قاچاق در استان آذربایجان غربی توضیحات و مصادیقی را بیان کردند که کدهایی از عبارات مهم آن‌ها استخراج شده است. در مرحله بعدی این کدها پالایش شده و مهم‌ترین آن‌ها، کدهای نهایی شرایط زمینه‌ای را تشکیل داده است. در جدول ۲ کدهایی نهایی ارائه شده است. این جدول شامل ۴ مفهوم و ۱۳ کد نهایی استخراج شده از مصاحبه است.

جدول شماره ۲. مقوله‌ها و مفاهیم شناسایی شده مرتبط با شرایط زمینه‌ای

مقوله کلی	مفهوم	کد نهایی
شرایط زمینه‌ای	ناهماهنگی دستگاه‌های کاشف	عدم شفافیت اجرایی و قانونی در نحوه تعامل دستگاه‌های کاشف
		تعدد و تداخل مقررات و روش‌های ابلاغی
شرایط زمینه‌ای		موازی بودن اقدامات و مأموریت‌ها
		تداخل وظایف و اختیارات
سودجویی و هیجانانگاز کاذب مالی		تطمیع کارگران و کولبران
		تصور اشتباه از میزان درآمد قاچاق
		هیجان و تلقی نادرست از برخورداری مالی

برداشت متفاوت عرفی و قانونی از مفهوم قاچاق	ضعف آگاهی و برداشت‌های نادرست
ناآگاهی از مقررات و قوانین	
مشروع پنداری قاچاق	ارتباطات دوسویه سنتی و فرهنگی
تردد خانوادگی در مرز	
ارتباطات عمیق فرهنگی ساکنین دو سوی مرز	
آسیب‌زا بودن تردهای مرزی	

«ناهماهنگی دستگاه‌های مسئول» چالش مهمی است که طی فرایند مبارزه با قاچاق کالا باید مورد توجه قرار گیرد. در این خصوص مصاحبه‌شونده شماره ۳/ب که از عوامل یکی از دستگاه‌های کاشف است بیان داشته:

«بنده به‌عنوان کسی که حدود بیست سال مشغول خدمت هستم و عمده خدمت هم در حوزه قاچاق کالا و ارز بوده هنوز هم در برخی پرونده‌ها دچار سردرگمی می‌شوم و هر روز یک بخشنامه و دستورالعمل جدید می‌آید.»

طبیعتاً اصل هماهنگی و اقدام شفاف و به‌دوراز آشفستگی نه‌تنها مدیریت این فرایند را تسهیل و تسریع می‌نماید بلکه قطعاً اثربخشی و کارایی را به دنبال خواهد داشت. با این حال بروز ناهماهنگی در بین دستگاه‌های مختلف مسئول در امر مبارزه با قاچاق کالا و ارز موضوعی مشهود و ملموس است.

«سودجویی و هیجان کاذب مالی اشخاص» موضوع دیگری است که در این تحقیق از سوی مصاحبه‌شوندگان بیان گردید. در این راستا مصاحبه‌شونده شماره ۶/الف بیان می‌دارد: «اوایل وضع بهتر بود ولی الان اصلاً به دردسرش نمی‌ارزد. یعنی فقط حرص می‌زنی البته مشکلات اقتصادی هم هست ولی تصور اینکه مثلاً با یک ماه کولبری پول خیلی خوبی به دست می‌آوری کاملاً اشتباه هست.»

«ضعف دانش و آگاهی در خصوص قاچاق و مجازات آن» عامل دیگری است که در بین عوامل فردی قابل دسته‌بندی است در این راستا مصاحبه‌شونده ۴/پ بیان می‌دارد: «معمولاً سر شبکه‌های قاچاق با سوءاستفاده از ناآگاهی افراد از قوانین و نوع جرمی که مرتکب می‌شوند به آسانی و ارزانی همکاری آن‌ها را جلب می‌کنند و از سادگی و کم‌دانشی آنان سوءاستفاده می‌کنند.» در واقع دانش ناکافی و سوءبرداشت‌های فعالان مربوطه در این زمینه

می‌تواند علاوه بر اینکه سبب سوءاستفاده باندهای تبهکار شود بر فراوانی و آثار نامطلوب اقتصادی ناشی از ارتکاب قاچاق نیز بی‌افزاید. «برداشت‌های متفاوت فرهنگی و سنتی» مقوله دیگری است که طی مصاحبه‌های صورت پذیرفته بر آن تأکید شده است در همین خصوص یکی از مصاحبه‌شوندگان بومی اظهار می‌دارد: «مگر ما دزدی می‌کنیم، مگر کار خلاف شرع انجام می‌دهیم که با ما این‌طور برخورد می‌شود پی یک‌لقمه نون این همه بدبختی می‌کشیم و بعد مثل یک جانی یا خائن با ما رفتار می‌شود.»

درواقع یکی از عواملی که موجب تداوم فعالیت توزیع‌کنندگان در خرید و فروش کالاهای قاچاق می‌شود، برداشت این افراد از معنی و مفهوم قاچاق است. معمولاً افراد تنها عبور غیرقانونی کالا از مرز را فعل قاچاق تلقی می‌کنند و نقل و انتقال و توزیع آن را قاچاق به حساب نمی‌آورند، زیرا تصور آن‌ها این است که خرید و فروش کالاهای مجاز نمی‌تواند قاچاق در نظر گرفته شود.

یکی دیگر از عوامل مرتبط با وضعیت جامعه محلی «ارتباطات فرهنگی و سنتی دوسویه در مرز» است که در تسهیل قاچاق تأثیرگذار است. در این ارتباط مصاحبه‌شونده شماره ۴/الف بیان می‌دارد: «از خانه من تا منزل پدرخانم که اون طرف مرز هست با پای پیاده شاید بیست دقیقه هم راه نیست و مشکلی هم برای تردد نداشتیم ولی اخیراً سخت‌گیری‌ها زیاد شده است.»

خویشاوندی مرزنشینان دو سوی مرز، این امکان را در اختیار قاچاقچیان خرده‌پا و کارگران و عوامل قاچاقچیان قرار می‌دهد که آن‌ها بتوانند به راحتی به آن سوی مرز تردد کرده و در حمل و نقل کالای قاچاق فعال باشند.

شرایط مداخله‌گر

مصاحبه‌شوندگان در پاسخ به سؤالاتی که مربوط به شرایط مداخله‌گر عوامل وقوع قاچاق کالا در استان آذربایجان غربی بود، توضیحاتی دادند. در طی فرآیند جمع‌آوری داده‌های مصاحبه، کدهایی از عبارات مهم آن‌ها استخراج شد و در مرحله بعدی این کدها پالایش شده و مهم‌ترین آن‌ها به عنوان کدهای نهایی شرایط مداخله‌گر در نظر گرفته شد.

در جدول شماره ۲ کدهایی نهایی ارائه شده است. این جدول شامل ۳ مفهوم و ۱۰ کد نهایی استخراج شده از مصاحبه است.

جدول شماره ۳. مقوله‌ها و مفاهیم شناسایی شده مرتبط با شرایط مداخله‌گر

مقوله کلی	مفهوم	کد نهایی
		دخالت برخی مقامات و مسئولین فاسد
	سوءاستفاده از موقعیت و جایگاه شغلی	نفوذ مجرمین یقه سفید
		تلاش برخی مقامات برای رهایی مجرمین از مجازات
		فساد اداری در برخی دستگاه‌های کاشف
	ناهماهنگی‌های مرتبط با کالاهای	سیاست‌های نادرست سازمان فروش املاک تملیکی
شرایط مداخله‌گر	مکشوفه تحصیلات	فروش کالاهای مکشوفه از طریق مزایده
		ورود مجدد کالای قاچاق به چرخه اقتصادی کشور
	نامناسب بودن حقوق و مزایای کارکنان	عدم پرداخت پاداش حق الکشف به مأمورین
	و مأموران کاشف	ضعف در حمایت‌های مادی و معنوی از مأموران کاشف
		پایین بودن حقوق و مزایای مأموران کاشف

از جمله اصلی‌ترین عوامل مداخله‌گر، «ناهماهنگی‌های مرتبط با کالاهای مکشوفه» است. در این خصوص باید توجه داشت که مبارزه با یک پدیده مجرمانه صرفاً دستگیری نیست. بلکه فرایند مرحله به مرحله است که نقص در هر مرحله ممکن است به‌طور کلی هدف و مسیر یک فرایند را دچار مشکل کرده و از روند طبیعی و مشخص خارج سازد. در تأیید این موضوع مصاحبه‌شونده ۲/الف که از محکومین قاچاق محسوب می‌شود بیان داشته: «شاید تعجب کنید ولی خود بنده خریدار کالایی بودم که از من گرفته بودند و بعد از طریق مزایده سازمان امور تملیکی به خودم فروختند». از دیگر عواملی که البته کمتر بدان پرداخته می‌شود، «نامناسب بودن حقوق و مزایای عوامل مرتبط با کشف» است. در این ارتباط مصاحبه‌شونده شماره ۱/ب اظهار داشته: «قبلاً یک مبلغ حالا هر چند جزئی به‌عنوان حق الکشف به ما پرداخت می‌شد که به هر حال یک انگیزه ایجاد می‌کرد ولی همان هم در قانون جدید ظاهراً منتفی شده و توی این چند سال چیزی به ما پرداخت نشده است»

برای تحلیل چرایی یک موضوع قطعاً باید از ابعاد گوناگون به مسئله توجه داشت. ایجاد انگیزه در بین عوامل اجرایی که در صف مقدم مبارزه با قاچاق کالا و ارز قرار دارند وظیفه دستگاه حاکمیتی و قانون‌گذار است تا با پیش‌بینی مشوق‌های لازم علاوه بر اینکه احتمال فساد و سوءاستفاده از سوی آنان را از بین ببرد، نوعی انگیزه شخصی هم برای پیشبرد اهداف و قوانین مربوطه فراهم سازد که این مهم نیز در تغییر و تحولات قانون جدید چندان مورد توجه قرار نگرفته است.

پیامدها

اشخاص مورد مصاحبه در پاسخ به سؤالاتی که مربوط به پیامدهای وقوع قاچاق کالا در استان آذربایجان غربی بود، توضیحاتی دادند. در طی فرآیند جمع‌آوری داده‌های مصاحبه، کدهایی از عبارات مهم آن‌ها استخراج شد و در مرحله بعدی این کدها پالایش شده و مهم‌ترین آن‌ها به‌عنوان کدهای نهایی پیامدها در نظر گرفته شد. در جدول شماره ۲ کدهایی نهایی ارائه شده است. این جدول شامل ۳ مفهوم و ۱۱ کد نهایی استخراج شده از مصاحبه است.

جدول شماره ۴. مقوله‌ها و مفاهیم شناسایی شده مرتبط با پیامدها

مقوله کلی	مفهوم	کد نهایی
	اثرات نامطلوب اقتصادی	اخلال در سیاست‌های اقتصادی
		افزایش فقر در جامعه
		رانت‌خواری و تسهیل فساد اداری
		لطمه به آمارهای اقتصادی
پیامدها	اثرات نامطلوب اجتماعی و فرهنگی	بروز مشکلات پولی
		کند کردن توسعه مناطق مرزی
		تأثیرپذیری از فرهنگ وارداتی
		آثار سوء بهداشتی و سلامت‌محور
	پیامدهای نامطلوب سیاسی	افزایش ناهنجاری‌های اخلاقی
		نارضایتی عمومی سیاسی در مناطق مرزی
		بهره‌برداری سیاسی از سوی دشمن

قاچاق کالا و ارز به عنوان یکی از مهم ترین جرائم اقتصادی، اصلی ترین اثرات را بر روی اقتصاد در جامعه می گذارد. در این خصوص مصاحبه شونده ۲/ب عنوان می دارد: «به دلیل اینکه در قاچاق کالا برخلاف تجارت رسمی نوع کالا و میزان آن مشخص نیست همواره برنامه ریزی های تولیدی و سیاست های تجاری دولت با ریسک همراه است. قاچاق وارداتی مانع از کنترل بهینه دولت بر مجموع هزینه های وارداتی و اختصاصی ارز موجود به واردات کالا ضروری که نقش بیشتری در رونق اقتصادی دارد می شود».

علاوه بر این «افزایش فقر در جامعه»، «رانت خواری و تسهیل فساد اداری»، «لطمه به آمارهای اقتصادی»، «بروز مشکلات پولی» و «کند کردن توسعه مناطق مرزی» از مهم ترین کدهایی بود که به عنوان پیامدهای اقتصادی وقوع قاچاق استخراج گردید.

هم اکنون بخشی از اعتباراتی که می تواند صرف عمران مرزها شود عملاً صرف مبارزه با قاچاق می شود. رواج و سوددهی قاچاق در نواحی مرزی می تواند فعالیت های مفید و مقرون به صرفه صنعتی و کشاورزی را تحت الشعاع قرار دهد و به عدم استقبال بکشاند و سرمایه گذاران بخش خصوصی را در توسعه این مناطق دچار تردید نماید، ضمن اینکه انگیزه سرمایه گزاری را در این مناطق به لحاظ دوری از بازار فروش و فقدان ساختار اقتصادی مطلوب کاهش دهد

از جمله پیامدهای دیگر قاچاق «آثار نامطلوب اجتماعی و فرهنگی» است. یکی از مهم ترین ابعاد منفی قاچاق، ورود کالاهای غیرمجاز و مغایر با اصول و ارزش های حاکم بر جامعه است چراکه عاملان قاچاق صرفاً به سودآوری خود فکر می کنند و توجهی به سایر پارامترها از جمله مسائل فرهنگی و ارزشی ندارند.

اصولاً به دلیل نبود کنترل بر روی کالاهای قاچاق، یکی از بهترین راهکارهای نفوذ به داخل کشور به جهت تهاجم فرهنگی مقوله قاچاق است. اگرچه در کشور ما برای مقابله با ازهم گسیختگی فرهنگی، حفظ وحدت ملی، پاسداری از ارزش های اخلاقی و... در مبادی قانونی ورود و خروج کالاها، نظارت دقیقی بر روی ورود کالاها و محصولات فرهنگی اعمال می گردد اما درعین حال این محصولات از طریق مبادی غیررسمی و به صورت قاچاق وارد می شوند.

از جمله پیامدهای دیگری که در این ارتباط از بین مصاحبه‌های انجام شده استخراج گردید؛ «پیامدهای نامطلوب سیاسی» بود. این مهم در قالب کدهای «نارضایتی عمومی» و «بهره‌برداری سیاسی دشمن» قابل تحلیل است. در این باره مصاحبه‌شونده ۳/ب اظهار می‌دارد: «الان شرایط به گونه‌ای است که رسانه‌های بیگانه مترصد کوچک‌ترین اخبار در خصوص مثلاً برخورد نامناسب با کولبران هستند تا نهایت بهره‌برداری سیاسی و غیر سازنده و تحلیل‌های هدف‌دار خود را در این راستا به راه بیندازند». این موضوعات با توجه به اینکه توجه به ثبات و مشارکت سیاسی در نقاط مرزی از جمله اولویت‌های کشور است، ضرورتاً بایست مورد توجه قرار گیرد.

راهبردها

مصاحبه‌شوندگان در پاسخ به سؤالات مربوط به راهبردهای مرتبط با قاچاق در استان آذربایجان غربی توضیحات و مصادیقی را بیان کردند که کدهایی از عبارات مهم آن‌ها استخراج شده است. در مرحله بعدی این کدها پالایش شده و مهم‌ترین آن‌ها، کدهای نهایی را تشکیل داده است. در جدول ۵ کدهایی نهایی ارائه شده است. این جدول شامل ۳ مفهوم و ۱۱ کد نهایی استخراج شده از مصاحبه است.

جدول شماره ۵. مقوله‌ها و مفاهیم شناسایی شده مرتبط با راهبردها

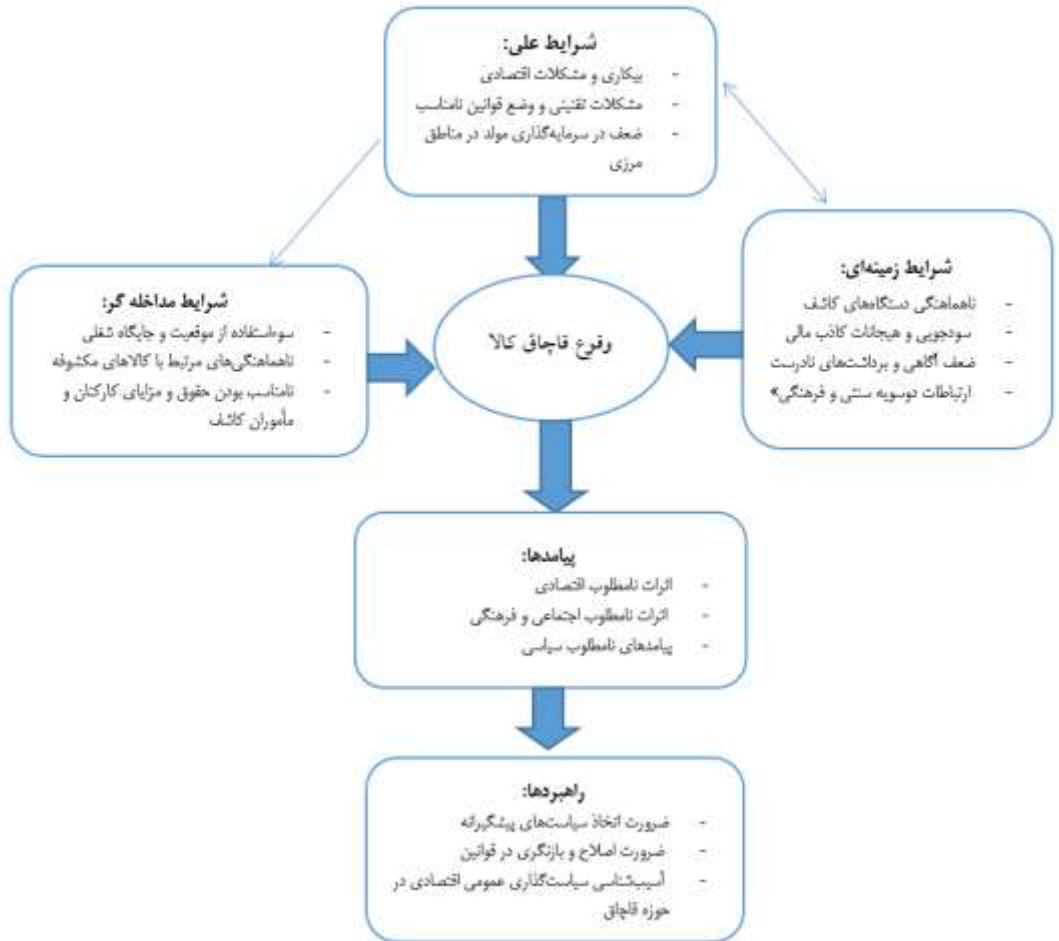
مقوله کلی	مفهوم	کد نهایی
	ضرورت اتخاذ سیاست‌های پیشگیرانه	تقدم پیشگیری بر درمان
		ضرورت رفع عوامل مؤثر در ارتکاب قاچاق
		پیشگیری جامعه‌مدار
راهبردها	ضرورت اصلاح و بازنگری در قوانین	توجه به بسترهای اجتماعی
		رفع قوانین و مقررات زائد
		اصلاح مقررات مبهم و متناقض
		شفافیت‌های قانونی
	آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری عمومی اقتصادی در حوزه قاچاق	تجمع و تنقیح قوانین
		اتخاذ رویکردهای اقتصادی مطلوب
		توجه به زیرساخت‌های مطلوب اقتصادی
		تحلیل سیاست‌ها و راهبردهای واکنش محور

آنچه در ارتباط با قاچاق، به‌ویژه در یک استان مرزی همانند آذربایجان غربی باید به‌صورت جدی موردتوجه قرار گیرد در وهله نخست «ضرورت‌های اتخاذ سیاست‌های پیشگیرانه» است در این ارتباط مصاحبه‌شونده ۳/ب اظهار می‌دارد: «مهر و موم‌هاست که رویکرد ما یک رویکرد مقابله‌ای است و اساساً نام ستاد اصلی مسئول در خصوص قاچاق نیز ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز است. اینجا نقش پیشگیری و ضرورت اتخاذ یک سیاست پیشگیرانه چه می‌شود؟»

هرچند قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ به لحاظ وقوف بر ناکارآمدی و حتی زیان‌بار بودن مجازات‌ها، برای اولین بار یک فصل مستقل طولانی (مواد ۳ تا ۱۸) را به پیشگیری اختصاص داده و همسو با کنوانسیون بین‌المللی مبارزه با فساد، آن را بر تدابیر کیفری مقدم داشته است اما در عمل اساساً چیزی تغییر نکرده و همچنان کم‌توجهی به پیشگیری حلقه مفقوده این سیاست است.

راهبرد مهم دیگری که در این ارتباط باید موردتوجه قرار داد «ضرورت اصلاح و بازنگری در قوانین» است. همان‌گونه که در بحث شرایط علی نیز مورد تأکید قرار گرفت، مسائل و مشکلات قانونی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در وقوع و گسترش قاچاق کالا در استان آذربایجان غربی محسوب می‌شود. در این راستا عمده‌تأ مصاحبه‌شوندگان، راهبرد پیشنهادی‌شان را اصلاح و بازنگری در قوانین ذکر نمودند.

«آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری عمومی اقتصادی در حوزه قاچاق» راهبرد مهم دیگری بود که مصاحبه‌شوندگان عموماً بر آن تأکید داشتند و این مهم در قالب کدهای نهایی «اتخاذ رویکردهای اقتصادی مطلوب»، «توجه به زیرساخت‌های مطلوب اقتصادی» و «تحلیل سیاست‌ها و راهبردهای واکنش محور» دسته‌بندی گردید. با توجه به اینکه قاچاق کالا از نظر ماهیتی یک جرم اقتصادی می‌باشد، سیاست‌گذاری‌های مطلوب اقتصادی در استان آذربایجان غربی این امکان را ایجاد خواهد نمود که علاوه بر پیشگیری تا حد زیادی ارتکاب جرم قاچاق نیز کاهش یابد

شکل شماره ۲. پارادایم عوامل وقوع قاچاق کالا

پارادایم نهایی

محقق بر اساس رویکرد گراند تئوری اشتروس و کوربین، شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر که موجب «وقوع قاچاق کالا در شهرهای مرزی استان آذربایجان غربی» شده و پیامدهای ناشی از این موضوع و البته راهبردهای استخراجی مدنظر را در قالب پارادایم نهایی به شرح زیر ترسیم گردیده است.

نتیجه گیری

قاچاق کالا به عنوان یکی از مهم ترین مصادیق بزهکاری اقتصادی آسیب های جبران ناپذیری به نظام اقتصادی کشور از طریق ایجاد مانع در سرمایه گذاری های مولد، تضعیف رقابت های سالم تجاری و در نهایت شکل گیری و گسترش اقتصاد زیرزمینی و پنهان وارد می سازد. نتایج تحقیقات حاکی از این است که عوامل متعدد اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی در ظهور پیدایش این پدیده زیان بار دخالت دارند. در این تحقیق تلاش شد تا عوامل ارتکاب قاچاق کالا در شهرهای مرزی استان آذربایجان غربی مورد کنکاش علمی قرار گیرد. از این رو با بهره گیری از روش کیفی زمینه محور با سه گروه از مطلعان کلیدی و فعالان قاچاق، مقامات و مأموران مربوطه و پژوهشگران و اساتید دانشگاهی مصاحبه شد داده های حاصل از مصاحبه با مشارکت کنندگان در تحقیق، مورد تحلیل کیفی قرار گرفت که نتایج حاصله گویای آن است که:

«مشکلات تقنینی و وضع قوانین نامناسب»، «مشکلات اقتصادی و بیکاری»، «ضعف در سرمایه گذاری های مولد در مناطق مرزی» به عنوان شرایط علی وقوع قاچاق کالا در استان آذربایجان غربی تعیین گردید. این مهم با نتایج تحقیق رحمانی فرد (۱۳۹۷) مبنی بر اینکه عدم کفایت و نارسایی قوانین، موجب افزایش بدعت گذاری ها و برداشت های متفاوت می گردد و نتایج تحقیق سهرابی (۱۳۹۶) مبنی بر تأثیر عوامل اقتصادی بر وقوع قاچاق کالا همسو است.

تحلیل حاصل از مصاحبه های در ارتباط با شرایط زمینه ای نشان داد که «ناهماهنگی دستگاه های کشف»، «سودجویی و هیجانانگیز کاذب مالی»، «ضعف آگاهی و برداشت های نادرست» و «ارتباطات دوسویه سنتی و فرهنگی» مهم ترین عوامل زمینه ای مرتبط با قاچاق کالا در استان آذربایجان غربی است. همچنین «سوءاستفاده از موقعیت و جایگاه شغلی»، «ناهماهنگی های مرتبط با کالاهای مکشوفه» و «نامناسب بودن حقوق و مزایای عوامل مرتبط با کشف» نیز از جمله مهم ترین عوامل مداخله گر می باشند که این نتیجه نیز با نتایج حاصل از تحقیقات دورفمن (۲۰۱۷) و سهرابی (۱۳۹۶) در خصوص اثرگذاری عوامل سازمانی و دخالت عوامل بیرونی و فرهنگی در وقوع قاچاق همسو و منطبق می باشد.

همچنین تحلیل صورت پذیرفته نشان داد که «اثرات نامطلوب اقتصادی»، «اثرات نامطلوب اجتماعی و فرهنگی»، «پیامدهای نامطلوب سیاسی» اصلی ترین پیامدهای قاچاق در استان آذربایجان تحقیق هستند و مهم ترین راهبردهای مستخرج در این تحقیق کیفی «ضرورت اتخاذ سیاست‌های پیشگیرانه»، «ضرورت اصلاح و بازرگری در قوانین» و «آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری عمومی اقتصادی در حوزه قاچاق» تعیین شدند این نتایج نیز با پژوهش‌های ابراهیمی (۱۳۹۵) و خندان (۱۳۹۷) مبنی بر ضرورت اتخاذ سیاست‌های پیشگیرانه و بهره‌گیری از ظرفیت اقتصاد مقاومتی همسو و منطبق می‌باشد.

مطابق پارادایم ترسیمی وقوع قاچاق کالا و ارز، برخورد قضایی با مرزنشینان و بروز نارضایتی عمومی و اقتصادی مهم ترین تعامل / کنش ناشی از ارتکاب جرم قاچاق کالا در محدوده مورد تحقیق و اثرات نامطلوب اقتصادی پیامدهای نامطلوب اجتماعی و فرهنگی ناشی از قاچاق و پیامدهای نامطلوب سیاسی نیز به‌عنوان اصلی ترین پیامدهای ارتکاب قاچاق در استان آذربایجان غربی می‌باشد.

به‌هرروی با توجه به یافته‌های این پژوهش پیشنهادهای زیر را می‌توان ارائه نمود:

- ❖ بسیاری از مناطق مرزی کشور، فاقد زیرساخت‌های اقتصادی مناسب و امکانات فنی، صنعتی و کشاورزی هستند و بین شاخص‌های توسعه در این مناطق با مرکز کشور اختلافات فاحشی وجود دارد. برای اصلاح این وضع، دولت می‌تواند بخشی از اعتباراتی که صرف مبارزه فیزیکی و غیراصولی با قاچاق کالا می‌شود، با سرمایه‌گذاری در بخش‌های مولد ضمن ایجاد اشتغال، در جهت شکوفایی، عمران و آبادانی این مناطق اقدام کند و مانع گسترش بیش‌ازپیش قاچاق کالا شود.
- ❖ در زمینه بازارچه‌های مرزی دولت باید با اقدام مناسب، ضمن تسهیلات جدید برای مردم بومی این مناطق در جهت کنترل و بازپس‌گیری این بازارچه‌ها توسط سرمایه‌داران و سودجویان اقدام کند.
- ❖ از آنجایی که برخی از افراد به‌منظور ورود کالا به داخل کشور، به دلیل وجود قوانین سخت‌گیرانه، دست‌وپا گیر و زمان‌بر گمرکی در حوزه واردات کالا به استفاده از روش‌های پنهانی و غیرقانونی روی می‌آورند، لذا حذف قوانین دست‌وپا گیر در

زمینه واردات کالا، تسهیل واردات از مبادی رسمی و استفاده از تجهیزات و تکنولوژی پیشرفته به منظور تسریع در انجام امور گمرکی، راه‌هایی برای حل مشکل واردات قاچاق کالا در کشور است.

❖ بالا بودن قیمت‌ها و وجود برخی انحصارات و عدم نظارت درست و کافی در سیستم قیمت‌گذاری زمینه را برای ورود برخی افراد به فعالیت‌های غیرقانونی فراهم می‌کند که در این راستا می‌توان از اجرای درست و کارآمد نظام قیمت‌گذاری و رقابتی شدن قیمت‌ها به عنوان راه‌حلی در جهت کاهش قاچاق کالا نام برد. در این میان صادرات قاچاق نیز به دلیل نامتعادل بودن نظام قیمتی و همچنین به دلیل ریسک و هزینه پایین، شیوع و عمومیت یافته است که بالا بردن هزینه و ریسک قاچاق می‌تواند به عنوان عاملی بازدارنده تلقی شود.

تشکر و قدردانی

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله حامی مالی نداشته است.

منابع

- ۱) ابراهیمی، شهرام و دانش، مصطفی (۱۳۹۸) تحلیل شکلی و ماهوی قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دوره ۴۹، شماره ۲، صص. ۳۰۹-۲۸۱.
- ۲) پناهی، حمید؛ قربانی، ابراهیم؛ قلی زادگان، فرزین؛ ابراهیمی، علی (۱۳۹۸) تحلیل الگوهای فضایی و دامنه برد قاچاق متافتمین و پیش ساز تولید آن در استان مرزی آذربایجان غربی، فصلنامه پژوهشنامه مطالعات مرزی، دوره ۷، شماره ۳، صص. ۱۸۹-۱۶۵.
- ۳) جلیلی، سعید (۱۳۹۵) اهمیت مبارزه با قاچاق کالا در تحقق اقتصاد مقاومتی، جبل‌المتین، سال ۵، شماره ۱۴، صص. ۱۲۱-۱۰۶.
- ۴) خندان، عباس (۱۳۹۷) عوامل مؤثر بر افزایش قاچاق کالا و روش مبارزه با آن با عنایت به سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، دوماهنامه اقتصاد پنهان، شماره ۶۱، صص. ۵۹-۷۶.
- ۵) دهخدا، علی‌اکبر، (۱۳۷۳)، لغت‌نامه دهخدا، تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- ۶) رحمانی فرد، محسن (۱۳۹۷) تحلیل سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال قاچاق کالا و ارز در پرتو سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران، رساله دکتری، دانشگاه عدالت.
- ۷) زراعت، عباس (۱۳۹۵) حقوق کیفری اقتصادی، تهران: انتشارات جنگل جاودانه.

- ۸) زمانی، علی‌اکبر (۱۳۹۲) درآمدی بر ابعاد مفاسد و جرائم اقتصادی و پیامدهای آن بر امنیت ملی، کارآگاه، دوره دوم، سال ۲، شماره ۷، صص. ۵۵-۳۲.
- ۹) زنگنه عینالو، رضا (۱۳۹۳) جستاری در مفاهیم قاچاق در لایحه جدید قاچاق کالا و ارز، مجله دانش انتظامی، دوره ۴، شماره ۱۰، صص. ۱۳۲-۱۰۱.
- ۱۰) ساداتی، سیدمحمد مهدی (۱۳۹۳) اصول جرم‌انگاری جرائم اقتصادی در فقه امامیه و حقوق ایران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران.
- ۱۱) ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز (۱۳۹۵) آشنایی با مفهوم قاچاق کالا و پیامدهای آن (ویژه‌نخبگان فرهنگی، دینی، علمی و اجتماعی). چاپ دوم. تهران: معاونت فرهنگی و پژوهش ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز.
- ۱۲) ستوده‌گندشمین، مجتبی؛ جوانمرد، محمد؛ مرشدی، مسعود (۱۳۹۶) نقدی بر سیاست جنایی ایران در قبال قاچاق ارز (با تأکید بر قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز)، اقتصاد پنهان، ۴ و ۵، صص. ۷۲-۳۵.
- ۱۳) طهرانچیان، امیر منصور و علیمزاد، هدی (۱۳۹۴) محاسبه شاخص واردات قاچاق و عوامل مؤثر بر آن در ایران به روش فازی، پژوهشنامه اقتصاد کلان، دوره ۱۰، شماره ۲۰، صص. ۶۹-۴۴.
- ۱۴) ظهیری‌نیا، مصطفی؛ رستگار، یاسر؛ نیکخواه، هدایت‌الله؛ بهرامی، سمیره (۱۳۹۶) تحلیل کیفی پیامدهای اجتماعی اقتصادی پدیده قاچاق سوخت در شهرستان میناب، پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، سال ۶، شماره ۱۹، صص. ۳۴-۱۹.
- ۱۵) کریمی پور، یدالله و محمدی، حمیدرضا (۱۳۸۳) سد نفوذ قاچاق کالا: از واقعیت تا رؤیا (پژوهش میدانی در محدوده استان هرمزگان)، تحقیقات جغرافیایی، شماره ۷۳، صص. ۲۲۴-۲۱۱.
- ۱۶) کیوی، ریموند و کامپنهود، لوک وان (۱۳۸۴) روش تحقیق در علوم اجتماعی (نظری و عملی) تهران: توتیا.
- ۱۷) معین، محمد (۱۳۷۱) فرهنگ فارسی، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ۱۸) منصوریان، محمد کریم (۱۳۸۱) روش‌های پژوهش کیفی و کمی در علوم اجتماعی، شیراز: نوید

۱۹) نیکوقدم، مسعود و جزمی، مینا (۱۳۹۷) بررسی اثر قاچاق کالا و درجه باز بودن تجاری بر

رشد اقتصادی در ایران، تحقیقات اقتصادی، دوره ۵۳، شماره ۲، صص. ۴۹۴-۴۶۵.

- 20) Deardorff, Alan. & Stolper, Wolfgang. (1990) Effects of Smuggling under African Conditions: A Factual, Institutional and Analytic Discussion, *Weltwirtschaftliches Archiv* Bd. 126, H. 1.
- 21) Dorfman, Adriana. (2017) Political Commodities and Sovereignty Management: Cigarette Smuggling across Brazil's Southern Borders, *Geopolitics*, Vol.22, No.4, pp. 863-886
- 22) Gillham. B. (2000) *The Research Interview*, London: Rautledge.
- 23) O'Brien, James. (2011) *Management Information Systems*, 10th edition, New York, McGraw- Hill/Irwin.
- 24) Patton, M. (2001) *Qualitative Research & Evaluation Methods*, London: Sage Publication.